

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ

TERRITORIAL JURISDICTION OF THE ECONOMIC COURT: SEPARATE PROBLEMS OF PRACTICE

Клапоушак Д.С., студентка ІV курсу юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса

В науковій статті розглядається актуальні питання визначення територіальної юрисдикції господарського суду. Автор визначає актуальність статті, зазначаючи, що правильне визначення юрисдикції, зокрема юрисдикції господарських судів, має важливе значення для вирішення спорів за участю сторін у господарських відносинах.

Автор підкреслює, що територіальна юрисдикція господарського суду – це його повноваження розглядати справи, що виникають на певній території. У статті наводиться визначення сутності юрисдикції господарського суду у загальному, а також поняття та характеристика територіальної юрисдикції господарського суду шляхом аналізу досліджень С. Масловського «Юрисдикція господарського суду першої інстанції» (2019 р.) та М. Довгої «Особливості юрисдикції господарських судів» (2022 р.).

У статті автор звертається до законодавчого регулювання питання територіальної юрисдикції господарського суду. Зазначено, що згідно ст. 27 Господарського процесуального кодексу України позов до господарського суду пред'являється за місцезнаходженням або за місцем проживання відповідача. Проведено аналіз ст. 28-29 Господарського процесуального кодексу України. Встановлено, що позивачу належить право вибору між господарськими судами, яким підсудна справа.

Автор аналізує ст. 30 Господарського процесуального кодексу України і вказує, що нею визначено виключну підсудність справ. Наведено приклад виключної підсудності справ, зокрема вказано, що спори щодо нерухомого майна розглядаються господарським судом за місцезнаходженням нерухомого майна або його основної частини. Автор аналізує Ухвалу Господарського суду Вінницької області від 08.02.2022 р. у справі № 902/1269/21 та Ухвалу Господарського суду Харківської області від 04.01.2022 р. у справі №922/5170/21 у контексті визначення територіальної юрисдикції господарського суду за правилами альтернативної підсудності згідно ч. 5 ст. 29 ГПК України.

Також у статті зазначається, що існує ряд проблем, пов'язаних з визначенням територіальної юрисдикції господарських судів. На думку автора, наслідками проблем з визначенням територіальної юрисдикції є зтягання розгляду справ, збільшення витрат на ведення судових справ, ускладнення доступу до правосуддя, необґрунтоване переобтяження певних судів, ризики скасування судових рішень. Запропоновано шляхи вирішення цих проблем.

Автор доходить до висновку, що визначення територіальної юрисдикції господарського суду є надзвичайно важливим аспектом при поданні позову. Правильне визначення територіальної юрисдикції має суттєве значення для забезпечення справедливого та ефективного розгляду справ.

Ключові слова: господарський суд, юрисдикція, територіальна юрисдикція господарського суду, позов, спори.

This scientific article examines the topical issues of determining the territorial jurisdiction of the commercial court. The author determines the relevance of the article, noting that the correct definition of jurisdiction, in particular the jurisdiction of commercial courts, is important for resolving disputes involving parties in economic relations.

The author emphasizes that the territorial jurisdiction of the commercial court is its authority to consider cases arising in a certain territory. The article defines the essence of the jurisdiction of the commercial court in general, as well as the concept and characteristics of the territorial jurisdiction of the commercial court through the analysis of the studies of S. Maslovsky «Jurisdiction of the commercial court of the first instance» (2019) and M. Dovga «Peculiarities of the jurisdiction of commercial courts» (2022).

In the article, the author refers to the legislative regulation of the territorial jurisdiction of the commercial court. It is noted that according to Art. 27 of the Economic Procedural Code of Ukraine, a claim to the economic court is filed at the location or at the place of residence of the defendant. An analysis of Art. 28-29 of the Economic Procedure Code of Ukraine. It has been established that the plaintiff has the right to choose between the commercial courts to which the case is subject.

The author analyzes Art. 30 of the Economic Procedural Code of Ukraine and indicates that it determines the exclusive jurisdiction of cases. An example of the exclusive jurisdiction of cases is given, in particular it is indicated that disputes regarding real estate are considered by the commercial court based on the location of the real estate or its main part. The author analyzes the Decision of the Commercial Court of Vinnytsia Region dated February 8, 2022 in case No. 902/1269/21 and the Decision of the Commercial Court of Kharkiv Region dated January 4, 2022 in Case No. 922/5170/21 in the context of determining the territorial jurisdiction of the Commercial Court according to the rules alternative jurisdiction according to Part 5 of Art. 29 of the Civil Procedure Code of Ukraine.

The article also notes that there are a number of problems associated with determining the territorial jurisdiction of commercial courts. In the author's opinion, the consequences of problems with the determination of territorial jurisdiction are the prolongation of the consideration of cases, the increase in the costs of conducting court cases, the complication of access to justice, the unjustified overloading of certain courts, the risks of annulment of court decisions. Ways to solve these problems are proposed.

The author comes to the conclusion that determining the territorial jurisdiction of the commercial court is an extremely important aspect when filing a lawsuit. The correct determination of territorial jurisdiction is essential to ensure a fair and efficient trial.

Key words: commercial court, jurisdiction, territorial jurisdiction of the commercial court, lawsuit, disputes.

Постановка проблеми. У ст. 124 Конституції України передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1]. Правильне визначення юрисдикції, зокрема юрисдикції господарських судів, має важливе значення для вирішення спорів, що мають місце у господарських відносинах, зокрема для забезпечення справедливого та ефективного їх розгляду, захисту прав та інтересів учасників справи. На практиці мають місце численні порушення внаслідок неусвідомлення суб'єктами особливостей юрисдикції та/або неправильного співставлення певного кейсу та законодавчих норм.

У ГПК України сформульовані правила територіальної юрисдикції (підсудності) за місцезнаходження чи місцем проживання відповідача (ст. 27), визначення підсудності справи, де однією із сторін є суд або ж суддя (ст. 28), правила альтернативної (ст. 29) та правила виключної (ст. 30) підсудності [2]. Однак на практиці виникають питання щодо правильного визначення позивачем територіальної юрисдикції господарського суду згідно ч. 5 ст. 29 ГПК України. Наведене вказує на необхідність додаткового аналізу цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей визначення територіальної юрис-

дикції господарського суду відображено у працях таких науковців, як М. Довга, С. Дяченко, С. Масловський, І. Похиленко, П. Світличний та інших. Однак існують невирішені питання щодо даної проблеми, що й зумовлює актуальність теми цієї статті.

Метою статті є обґрунтування особливостей визначення територіальної юрисдикції господарського суду за правилами альтернативної підсудності згідно ч. 5 ст. 29 ГПК України на прикладі судової практики.

Виклад основного матеріалу. Визначення юрисдикції господарського суду має суттєве значення для забезпечення справедливого та ефективного розгляду справ, адже територіальна юрисдикція – це складова господарської юрисдикції. Як зазначають М. Довга та С. Дяченко, під юрисдикцією слід розуміти межі компетенції суду або іншого органу державної влади [6, с. 88].

М. Довга у статті «Особливості юрисдикції господарських судів» дає таке визначення сутності юрисдикції господарського суду: «юрисдикція господарського суду – це сукупність повноважень, наданих господарському суду законом, що визначають його компетенцію розглядати і вирішувати по суті справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені до його юрисдикції законом» [6].

Авторка зазначає, що господарські суди розглядають лише справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені до їх юрисдикції законом. Господарські суди є єдиними органами, які уповноважені розглядати справи, що виникають з господарських правовідносин. Вони зобов'язані розглядати всі справи, що віднесені до їх юрисдикції, за поданням позовної заяви. Господарські суди розглядають справи по суті в межах своєї територіальної юрисдикції. Також М. Довга вказує, що юрисдикція господарського суду поділяється на: предметну (стосовно справ певного виду); суб'єктну (щодо справ за участю певних осіб) та територіальну (щодо справ, що виникли на певній території) юрисдикцію [6].

Територіальна юрисдикція господарського суду – це його повноваження розглядати справи, що виникають на певній території. Це питання відіграє надважливу роль у кожній окремо взятій справі, є фундаментальною складовою господарського процесу. Положення ГПК України свідчать, що законодавець розглядає територіальну юрисдикцію господарського суду як вид господарської юрисдикції поряд із предметною, суб'єктною та інстанційною юрисдикціями.

Призначення територіальної юрисдикції господарського суду полягає у визначенні того, який саме суд уповноважений розглядати справу з урахуванням місцезнаходження сторін, майна або інших обставин. Правила територіальної юрисдикції є імперативними, тобто сторони не можуть їх змінювати за власною згодою. У разі порушення правил територіальної юрисдикції справа може бути передана до іншого господарського суду за клопотанням сторони або за ініціативою самого суду.

У публікації С. Масловського «Юрисдикція господарського суду першої інстанції» (2019 р.) територіальна юрисдикція господарського суду визначається ним як сукупність повноважень, наданих господарському суду певної ланки судової системи, щодо розгляду та вирішення господарських спорів, пов'язаних з територією, на яку поширюється його діяльність [7]. Автор наводить характеристики територіальної юрисдикції, зазначаючи, що вона визначається законом у тому розумінні, що в ГПК України встановлено правила визначення територіальної юрисдикції господарських судів; та є виключною, що означає, що господарський суд може розглядати справу лише у тому випадку, якщо вона підпадає під його територіальну юрисдикцію [7].

Схоже тлумачення територіальної юрисдикції зустрічається у судовій практиці. В ухвалі Господарського суду Харківської області від 04.01.2022 р. по справі № 922/5170/21 суд зазначає, що територіальна підсудність є властивістю певної справи належати до відання одного з однорідних судів в залежності від просторових меж його юрисдикції, тобто просторова компетенція однорідних судів. Територіальна підсудність є компетенцією із розгляду справ однорідними судами залежно від території, на яку поширюється їх юрисдикція [4].

Аналіз судової практики вказує на те, що існує низка проблем, пов'язаних з визначенням територіальної юрисдикції господарських судів. Певною мірою це пов'язане з тим, що в ГПК України міститься множинність правил визначення підсудності, які не завжди чітко сформульовані та можуть призводити до неоднозначного тлумачення. Наявність альтернативних правил підсудності ускладнює вибір належного суду для подання позову.

Звертаючись до законодавчого регулювання питання територіальної юрисдикції господарського суду, потрібно звернути увагу на положення ст. 27 ГПК України, згідно з якою позов до господарського суду пред'являється за місцезнаходженням або за місцем проживання відповідача Місцезнаходженням юридичної особи та фізичної особи-підприємця є їх місце реєстрації згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Місце проживання фізичної особи, котра не є підприємцем, – це місце її проживання або місце її перебування, що зареєстроване у встановленому законом порядку.

Аналіз ст.ст. 28–29 ГПК України вказує на закріплення спеціальних правил визначення територіальної юрисдикції. Так, у господарських справах, в яких однією зі сторін є суддя господарського суду або безпосередньо господарський суд, до якого справа була передана на розгляд відповідно до загальних правил, підсудність визначається шляхом ухвали суду вищої інстанції, винесеною без повідомлення сторін. Позивачу належить право вибору між господарськими судами, яким підсудна справа.

У спорах, в яких беруть участь кілька відповідачів, позови можуть бути подані до господарського суду за місцем проживання або за місцезнаходженням або одного з відповідачів. Позови у спорах щодо діяльності філій, представництв юридичних осіб та відокремлених підрозділів суб'єкта владних повноважень без статусу юридичної особи, можуть подаватися за їх місцезнаходженням. За місцем вчинення виконавчого напису також можуть бути пред'явлені позови до стягувача щодо визнання виконавчого напису нотаріуса як такого, що не підпадає під виконання, або про повернення стягнутого на підставі виконавчого напису нотаріуса [5].

У спорах, що виникають з договору, в якому визначено місце його виконання, або з договору, який за своєю природою може бути виконаний лише в певному місці, позови можуть пред'являтися також за місцем виконання цього договору. Позови до відповідача, місце проживання або перебування якого не зареєстровано, пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача або за останнім зареєстрованим місцем його проживання чи перебування або за постійним місцем його діяльності. Позови про відшкодування збитків, що спричинені застосуванням заходів забезпечення позову, можуть також пред'являтися по місцю застосування заходів забезпечення позову (судом, який їх застосував).

Позови про відшкодування шкоди, що заподіяна майну, можуть бути пред'явлені у місці, де було завдано шкоди. Позови про відшкодування шкоди, завданої внаслідок зіткнення суден, а також позови про відшкодування витрат на рятування на морі можуть пред'являтися за місцем знаходження судна відповідача або в порту, в якому це судно зареєстровано. Позови про відшкодування шкоди

до відповідача, який не має постійного місця проживання або місця перебування в Україні, можуть пред'являтися за місцезнаходженням майна відповідача.

Вище наведено положення ГПК України щодо альтернативної територіальної юрисдикції, тобто наданні позивачу можливості обрати господарський суд, який буде розглядати справу. Разом з тим, зловживання правом альтернативної підсудності призводить до затягування розгляду справ та ускладнення доступу до правосуддя. У деяких випадках складно встановити місцезнаходження відповідача, що також зумовлює низку проблем.

Цікавою є судова практика щодо визначення територіальної підсудності (юрисдикції) господарського суду за правилом альтернативної підсудності згідно ч. 5 ст. 29 ГПК, зокрема викладена в ухвалі Господарського суду Вінницької області від 08.02.2022 р. у справі №902/1269/21[3]. Згідно фабули справи позивачем, тобто продавцем (м. Вінниця), подано позов до відповідача, тобто покупця (м. Івано-Франківськ), про стягнення заборгованості за договором купівлі-продажу до Господарського суду Вінницької області. Представник відповідача надіслав заперечення проти територіальної підсудності справи, наголошуючи на необхідності направлення справи за територіальною підсудністю, за місцем знаходження покупця (м. Івано-Франківськ) до Господарського суду Івано-Франківської області.

Розглядаючи заперечення відповідача проти територіальної підсудності справи, суд виходить з наступного. Відповідно до ч. 1 ст. 29 ГПК України, позивачу належить право вибору між господарськими судами, яким підсудна справа. Проте у договорі не зазначено місце виконання зобов'язань, тобто з умов договору не вбачається, що такий договір можливо виконувати лише у певному місці. Крім того, позивач не надав доказів про місце виконання зобов'язань по договору (місце передачі худоби (товару) покупцю, тобто відповідачу). Суд зазначає, що предмет спору (зобов'язання з оплати за договором купівлі-продажу) не є таким, який слід через його особливості виконувати лише у визначеному місці. Тобто підстав для застосування ч. 5 ст. 29 ГПК (розгляд справи за місцем виконання договору) немає.

Суд дійшов до висновку, що сторонами в договорі не визначено конкретного місця виконання договору, предмет договору не свідчить, що його виконання можливе лише по конкретній адресі або у визначеному місці, ГПК України не передбачено територіальної юрисдикції (підсудності) за домовленістю між сторонами, тому підсудність цієї справи визначається за загальними правилами підсудності, тобто за місцем знаходження відповідача. Таким чином, судом було задоволено клопотання представника відповідача про передачу справи за підсудністю на розгляд Господарського суду Івано-Франківської області [3].

Проблемою визначення територіальної підсудності є нерозуміння (зловживання) позивачем правилами визначення юрисдикції суду згідно норм ГПК України, зокрема положень ч. 1 та ч. 5 ст. 29 ГПК. Прикладом цього є Ухвала Господарського суду Харківської області від 04.01.2022 р.

по справі № 922/5170/21 [4]. У даній справі має місце ситуація, коли позивач подав позов до суду за своїм місцезнаходженням, оскільки спір виник з договору. Хоча по фабулі справи підтверджень щодо місця виконання договору не було зазначено. Суд дійшов до висновку, що з урахуванням ч. 1, 2 ст. 27 ГПК України, позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача. Суд відповідно до ч. 9 ст. 176 ГПК України ухвалив передати справу за територіальною підсудністю на розгляд господарського суду Київської області [4].

Провівши аналіз судової практики щодо права позивача на можливість розгляду справи за місцем виконання договору, можна дійти висновку, що обов'язок підтвердити місце виконання договірних зобов'язань покладається на позивача. Крім того, важливим є той факт, що суд може визнати, що предмет спору (зобов'язання з оплати за договором) не є таким, який слід через його особливості виконувати лише у визначеному місці.

Ще одним видом територіальної юрисдикції називають виключну підсудність справ, закріплену у ст. 30 ГПК України [2]. Наприклад, справи у спорах, що виникають з договорів перевезення, одним з відповідачів у яких є перевізник, розглядатимуться господарським судом за місцезнаходженням перевізника. Спори щодо нерухомого майна розглядаються господарським судом за місцезнаходженням нерухомого майна або його основної частини. Якщо одночасно подано пов'язані між собою справи щодо кількох об'єктів нерухомого майна, спір буде розглядатись за місцезнаходженням об'єкта нерухомого майна, що має найбільшу вартість.

Висновки. На підставі викладеного можна сформулювати загальне правило, за яким позов пред'являється до господарського суду за місцезнаходженням або місцем проживання відповідача. Винятки з цього правила для деяких категорій справ встановлено у ГПК України у вигляді альтернативної або виключної територіальної юрисдикції. Наприклад, спори про нерухоме майно розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або його основної частини.

У ході дослідження з'ясовано, що на практиці сторони намагаюся затягувати судовий процес, маніпулюючи правилами підсудності господарського суду, зокрема використовують місце виконання договору або зобов'язання з оплати за договором. У разі неправильного визначення господарського суду, який має розглядати справу, суд має передати справу до належного суду за правилами ч. 9 ст. 176 ГПК України і, відповідно, справа розглядатиметься за правилами ст. 27 ГПК України.

Отже, правильне визначення територіальної юрисдикції має суттєве значення для забезпечення справедливого та ефективного розгляду справ. Правильне визначення територіальної юрисдикції господарських судів сприяє покращенню ефективності та доступу до правосуддя в Україні, забезпечує захист прав та інтересів громадян, підвищує рівень правової свідомості, забезпечує виконання принципів правосуддя на практичній площині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.03.2024).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Ухвала Господарського суду Вінницької області від 08.02.2022 р. у справі № 902/1269/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103274382> (дата звернення: 15.04.2024).
4. Ухвала Господарського суду Харківської області від 04.01.2022 р. у справі № 922/5170/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
5. Господарський процес : підручник / О. П. Світличний. 2 вид., перероб. і доп. Київ : НУБіП України. 2023. 342 с.
6. Довга М.О., Дяченко С.В. Особливості юрисдикції господарських судів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 87–93.
7. Масловський С.В. Юрисдикція господарського суду першої інстанції. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2019. Вип. 86. С. 145–153.